

Pigor och pigor

Huruvida privatpersoner skall få dra av kostnader för hushållstjänster har på senare tid diskuterats. Skattebefrielse har bl a förespråkats som ett sätt att skapa sysselsättning, men också påståtts kunna leda till ökade inkomstskillnader i samhället. Sällan nämns att det redan nu finns en skattebefriad marknad för hushållstjänster – äktenskapsmarknaden. Syftet med den här artikeln är att via äktenskapsmarknaden belysa möjliga effekter av ett sk pigavdrag. Det visas att pigavdrag skulle kunna leda till ökad jämställdhet mellan könen, till priset av ökade inkomstskillnader mellan hushåll och ökad ojämlikhet bland kvinnor.

En orsak till att äktenskapsmarknaden sällan diskuterats är uppfattningen att den inte är av betydelse. En spontan reaktion är att äktenskap inte är ett fenomen lämpat för nationalekonomiska teorier eftersom dessa utgår från en långt högre grad av rationalitet än vad som tros råda i förälskelsen och dess antagna förlängning – äktenskapet. Även om man inte avfärdar kärlek som en glorifierad form av självbedrägeri – känslomässig opportunist – så kan man fortfarande tro att rationella överväganden är tillräckligt viktiga för att kunna påverka familjebildningsmönster.¹ Till exempel tenderar gifta män att tjäna mer än ogifta, och tvärtom för kvinnor. Förutom diskriminering har förklaringarna riktats in på i huvudsak två spår: hur påverkas din produktivitet av att vara gift, alternativt vilka är det som blir gifta. Det senare förklarar gifta mäns löneförspårning som ett utslag av posi-

tiv selektion, de mest produktiva gifter sig. Men hur är det då med kvinnor?

Vi kommer här att titta på den snarlika frågan varför utbildning, ur familjebildningssynpunkt, är bra för män och dåligt för kvinnor. Välutbildade män var och är mer benägna än lågutbildade män att bilda familj (se t ex *Tabell 1*) och har också stabila äktenskap. För kvinnor är mönstret mer komplicerat. Länge har utbildning reducerat parbildningsbenägenheten (se t ex Goldin [1992] och [1995]). Detta mönster återfinns även i andra västländer.²

Mönstret för kvinnor håller dock på att förändras. I Sverige verkar numera utbildning ha ett svagt positivt inflytande på parbildningsbenägenheten (med undantag för forskarutbildning) även om sambandet är svagare än för män (se *Tabell 2*). Detsamma gäller för USA där låg giftermålsfrekvens bland välutbildade unga kvinnor under 1980-talet främst var en effekt av senareläggande av äktenskapet (Moorman [1987]). Samtidigt har man, i framförallt USA, sett en försämring av lågutbildade kvinnors situation (Mare & Winship [1991]; Bennet, Bloom & Craig [1989]).

LENA EDLUND är ekonomie doktor vid Handelshögskolan i Stockholm. Hennes intressen är inriktade på frågor rörande ekonomisk demografi. Det akademiska året 1996/97 gästas hon nationalekonomiska institutionen och Population Studies Center vid University of Michigan.

¹ Romeo och Julia gifte sig inte.

² Författaren har sett data för Sverige, Norge, Belgien och USA.

Tabell 1 Andelen som aldrig sammanbott vid olika åldrar efter utbildningsnivå och kön. Procent

	Vid		30 år	35 år	40 år	45 år	50 år					
	25 år	M K										
	M	K	M	K	M	K	M	K				
Egen utbildning												
Förgymnasial	56	25	27	11	19	7	16	5	15	5	14	4
Gymnasial	43	24	18	11	9	7	6	6	6	6	6	6
Eftergymnasial	45	34	14	14	7	11	4	12	4	12	1	12

M – Man, K – Kvinna. Källa: (ULF) 1984-85, i SCB (1994:tabell 6.6).

Tabell 2 Benägenhet att gifta sig, indextal¹

Utbildningsnivå	Kvinnor	Män	Kvinnor-Män
Förgymnasial högst 9 år	96	66	30
Förgymnasial 9-10 år	93	93	0
Gymnasial högst 2 år	124	111	13
Gymnasial längre än 2 år	92	95	- 3
Eftergymnasial högst 3 år	123	112	11
Eftergymnasial 3 år eller mer	109	123	-14
Forskarutbildning	66	135	-69
Samtliga	100	100	-

¹ Indextalen är s k åldersstandardiserade tal så att effekten av att populationen har olika åldersfördelning har eliminerats. Höga tal indikerar hög parbildningsfrekvens.

Källa: Folk- och bostadsräkningen 1990 (Be 15 SM 9301, Tablå 5) i SCB (1994: Tabell 6.7)

Ensamstående mödrar med svag försörjningsförmåga är en uppmärksammas grupp som beskylls för att rata det traditionella familjelivet till förmån för ett liv på socialbidrag. Men även om socialbidrag möjligtvis bidrar till att fattiga kvinnor kan skaffa många barn, är det en öppen fråga huruvida bidragen resulterar i familjeupp-lösning. Det är också möjligt att dessa kvinnor inte är villiga att gifta sig med de män som står till buds.

Tidigare förklaringar

De tre vanligaste förklaringarna till varför välutbildade kvinnor och lågutbildade män blir över på äktenskapsmarknaden är: 1) välutbildade kvinnor vill inte, alternativt behöver inte, gifta sig; 2) män "tittar ned" och kvinnor "upp" när de söker

partners; samt 3) negativ sortering – män med hög lön gifter sig med kvinnor med låg lön. Även om dessa observationer verkar rimliga, är de två första mer beskrivande än förklarande, och den tredje är missvisande. I tur och ordning granskas de nedan.

Välutbildade kvinnor behöver inte gifta sig, då de förutsätts vara finansiellt och möjligtvis även på andra sätt mer oberoende än kvinnor utan utbildning. Men om mer pengar eller intressantare jobb får den välutbildade att välja bort familjeliv, hur kommer det sig då att den välutbildade mannen är högst benägen att ingå parförhållande?

En annan faktor som ibland lyfts fram är sociala normer: män vill inte ha kvinnor med högre utbildning än de själva, och kvinnor föredrar män med mer utbildning.

Enligt detta resonemang så skulle de mest välutbildade kvinnorna kunna förbli ogifta då det inte finns några män som finner dem attraktiva (och *vice versa*). Man kan dock fråga sig varför det på senare tid skett en förändring i detta beteende. Varför skulle män tolerera välutbildade kvinnor i högre grad nu än tidigare?

Negativ sortering efter lön (utbildning), de bästa gifter sig med de sämsta, har framförts som en förklaring till varför det skulle vara optimalt för män med hög lön att gifta sig med kvinnor med låg lön. Analogt borde det vara optimalt för höglönkvinnor att gifta sig med låglönemän. Empiriskt är detta inte vad vi observerar och man kan fråga sig varför de två senare grupperna ej gifter sig (eventuellt med varandra)? Antag att låglönemännen är så usla ur familjebildningssynpunkt att kvinnor föredrar att vara ensamstående, skulle det inte kunna förklara varför höglönkvinnor och låglönemän förblir ogifta? Men faktum är att negativ sortering inte räcker. Om inte alla gifter sig, skulle gruppen ogifta utgöras av män och kvinnor med låg lön eller utbildning. Detta oavsett om sorteringen är positiv eller negativ.

En alternativ förklaring

Som vi sett kan negativ sortering inte förklara varför välutbildade kvinnor och lågutbildade män ej gifter sig. Låt oss därför fokusera på hur rangordning sker – högre utbildning kanske inte alltid uppskattas av män. Detta var "män tittar ned"-argumentet. Men jag antar inte att män ogillar utbildade kvinnor i sig, eller att de favoriserar ett visst utbildningsmässigt övertag. Jag för istället fram argument för att det i en situation med inkomstbeskattning och sammanpressad lönestruktur kan förhålla sig så att de kvinnor som avstår från att förvärvsarbeta är de mest attraktiva på äktenskapsmarknaden.

Mycket förenklat antas följande.³ Högre utbildning medför högre lön. Lönearbete beskattas medan hemarbete är obeskattat.

Alla har en given mängd aktiv tid. Män lönearbetar heltid. Kvinnor däremot kan dela sin tid mellan förvärvsarbete och hemarbete. Män och kvinnor gifter sig för att ta del av en för paret kollektiv vara, hädanefter kallad hemkvalitet. Exempel på hemkvalitet skulle kunna vara gemensamma barn, delad bostad, gardiner etc. Hemkvalitet kan produceras på två sätt, den kan köpas och/eller hemproduceras. Man kan städa själv eller anställa en "piga". Barn kan passas av modern eller en barnflicka. Körlektioner kan ske i föräldrars eller körskolans regi. Exempelen är många. Förutom den kollektiva varan finns det även en privat vara, exempelvis mat och kläder. Jag antar att den privata varan köps med pengar.⁴ Män och kvinnor rangordnas inbördes efter hur mycket hemkvalitet de bidrar med.⁵

Män bidrar till hemkvalitet genom sin inkomst. Följaktligen är mer utbildade män alltid mer attraktiva. Vi ser också att även om utbildning skulle leda till både finansiellt oberoende och mer stimulerande arbetsuppgifter (läs mindre intresse av familjeliv) så behöver det inte reducera mäns benägenhet att gifta sig eftersom de samtidigt blir mer attraktiva genom högre inkomster. Detta gäller oavsett skattesats (lägre än 100 procent) då mer välutbildade män tjänar mer och därmed är bättre markar.

För kvinnor är situationen mer komplex eftersom en traditionell arbetsfördelning antagits, där kvinnor är produktiva även i hemarbete. Dessutom antas att alla kvinnor är lika duktiga på att producera hemkvalitet med sin tid, oberoende av utbild-

³ En mer formell framställning finns i uppsatsen "Marry the Maid: Education, Job Satisfaction, and Taxes" (Edlund [1996]).

⁴ Naturligtvis finns det tidsintensiva privata varor, t ex fritid.

⁵ För att abstrahera från matchningsproblematiken, kan man antaga att produktionen av hemkvalitet är additivt separerbara i mannens och kvinnans bidrag.

ningsnivå, och att priset för hushållstjänster är detsamma som för okvalificerad arbetskraft.

Som en liten utvikning kan nämnas att på 1800-talet diskuterades utbildning för kvinnor i termer av vad det betydde för barns välmående. Mödrars antagna inflytande på sina söners utveckling motiveerade utbildning även för kvinnor. I fattiga länder idag framhävs vikten av utbildning för kvinnor av liknande skäl. Men eftersom vi tittar på västvärlden, där sjukvård och grundläggande utbildning förses av samhället, är det rimligt att tro att produktiviteten i hemarbete inte ökar markant med utbildningsnivå utöver grundläggande färdigheter såsom läs- och skrivkunnighet.

Kvinnan bestämmer hur mycket hon vill yrkes- respektive hemarbeta. Innehållet i hemarbete antas vara är detsamma för alla kvinnor, medan yrkesarbete varierar med utbildningsnivå så att högre utbildade kvinnor förutom högre lön också har roligare arbetsuppgifter. Detta gör att högre utbildade kvinnor har en tendens att vilja arbeta även om lönen efter skatt är lägre än vad det skulle kosta att anställa hemhjälp. Om inkomstfördelningen är så sammanpressad att nettolönen för kvalificerad arbetskraft ej överstiger bruttolönen för okvalificerad, kommer de kvinnor som frivilligt stannar hemma att vara de mest eftertraktade eftersom de bidrar mer till hemkvalitet. Utbildade kvinnor tjänar visserligen brutto mer än utbildade kvinnor, men under hög beskattning eller låg avkastning på utbildning är det inte tillräckligt för att göra dem mer attraktiva än en hemarbetande fru.

Traditionellt studeras kvinnligt arbetsutbud betingat på familjesituationen, eftersom det antas att t ex närvaron av småbarn påverkar kvinnans beslut. Det ter sig dock rimligt att om familjesituationen lägger restriktioner på yrkeslivet så är detta något som även kan påverka kvinnans inställning till familjebildning. Det är denna mekanism som beskrivits i den här artikeln.

Den skulle kunna förklara varför relationen utbildning – familjebildning varit negativ för kvinnor men nu verkar svänga; och varför just relationen mellan kvinnlig utbildning och attraktivitet på äktenskapsmarknaden skulle vara känslig för förändringar i lönestrukturen.

Det är värt att nämna att ökningen i inkomstskillnaderna, t ex i USA, inte är begränsade till individer utan också gäller för hushåll. En del av förklaringen är att kvinnor förvärsarbetar i allt högre utsträckning. Då det tidigare var fruar till lågavlönade män som arbetade är det numera kvinnor till högavlönade män som har högst förvärvsfrekvens. Dessutom pekar en rad sociologiska studier på att korrelationen mellan makars utbildningsnivå har ökat, och inte endast som ett resultat av att kvinnor i allt högre grad utbildar sig (t ex Mare [1991]; Qian & Preston [1993]). En möjlig förklaring till att utbildade kvinnor i allt högre grad gifter sig kan ha med ökad lönespridning att göra. Ökad lönespridning sänker relativpriset på hushållstjänster. Enligt vårt resonemang skulle det resultera i att karriärkvinnor avancerar i den kvinnliga rangordningen och därmed i högre utsträckning kan gifta sig med attraktiva män (d v s de med hög lön). Orsaken är att med tillräcklig lönespridning kan de kompensera för uteblivet hemarbete med köpt hemhjälp.

Diskussion

Jag har diskuterat hur graden av lönespridning kan påverka relationen mellan kvinnlig utbildning och attraktivitet på äktenskapsmarknaden. Samma mekanism hävdar jag är relevant för diskussionen av effekter av pigavdrag. Via äktenskapsmarknaden skulle avdragsrätt kunna ha omfördelade effekter. I korthet skulle skattebefrielse av köpta hushållstjänster resultera i att värderingen av kvinnor på äktenskapsmarknaden skulle ske enligt samma kriterier som för män, d v s kvinnor med stark

arbetsmarknadsposition skulle även vara attraktiva partners.

Jämställdheten mellan könen skulle öka i bemärkelsen att fler kvinnor (i likhet med män) kan kombinera framgångsrika yrkesliv och stabila äktenskap. Man skulle kunna spekulera i att just detta varit en orsak till att länder som Frankrike och USA, länder med stora löneskillnader och god tillgång till "skattebefriade" hushållsarbetare, har långt fler kvinnor i chefspositioner än "jämlika" Sverige.

Alla kvinnor skulle dock inte få det bättre. Förlorarna skulle vara kvinnor med svag arbetsmarknadsposition. De skulle med eller utan pigavdrag utföra hemarbete. Den stora skillnaden är på äktenskapsmarknaden. Lågutbildade kvinnor skulle få det svårare att konkurrera om "giftasbara" män, likt den utveckling vi sett i USA. Följaktligen skulle de i större utsträckning göra andras hemarbete. I den bemärkelsen har debatten ett ytterst adekvat namn.

På längre sikt skulle "pigans" öde bero på den generella löneutvecklingen för okvalificerad arbetskraft. Om familjer i den övre änden av inkomstfördelningen i allt större utsträckning består av förvärvsarbetande män och kvinnor med hög lön, torde efterfrågan på hushållstjänster gå upp. Detta borde höja hennes lön. Å andra sidan skulle ett pigavdrag resultera i ökat utbud av okvalificerad arbetskraft eftersom skattefördelen med hemproduktion av hushållstjänster skulle försvinna. För eller emot blir en normativ fråga. Vill vi att familj och karriär skall vara förenliga mål även för kvinnor trots att det kan ske på bekostnad av ökade sociala skillnader?

Referenser

- Bennet, N, Bloom, D & Craig, P, [1989], "The Divergence of Black and White Marriage Patterns", *American Journal of Sociology*, vol 95, nr 3, s 692-722.
- Edlund, L, [1996], *The Marriage Market: How do You Compare?*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Handels-

högskolan i Stockholm.

- Goldin, C, [1992], "The Meaning of College in the Lives of American Women: The Past One-Hundred Years", *NBER Working Paper*, nr 4099.
- Goldin, C, [1995], "Career and Family: College Women Look to the Past", *NBER Working Paper*, nr 5188.
- Mare, R, [1991], "Five Decades of Educational Assortative Mating". *American Sociological Review*, vol 56, februari, s 15-32.
- Mare, R, & Winship, C, [1991], "Socioeconomic Change and the Decline of Marriage for Blacks and Whites", i Jencks, C & Peterson, P (red), *The Urban Underclass*, The Brookings Institution, Washington DC.
- Moorman, J, [1987], "The History and the Future of the Relationship between Education and Marriage", rapport från U.S. Bureau of the Census.
- Qian, Z & Preston, S, [1993], "Changes in American Marriage, 1972 to 1987: Availability and Forces of Attraction by Age and Education", *American Sociological Review*, vol 58, augusti, s 482-495.
- SCB, [1994], "Fakta om den svenska familjen: sammansättning och förändringar från barn till ålderdom", *Serie Demografi med barn och familj*, 1994:2, SCB, Örebro.